

Ганна Слободянюк,
аспірант кафедри теорії та методики практичної психології,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-9265-2422

ФОРМАЛЬНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Вектор компетентнісного підходу у професійному становленні фахівців ставить перед вищою освітою України питання якості підготовки майбутніх вчителів, перевіркою якої мають стати сформовані професійні компетенції студента-випускника. Психологічні компетенції педагога вимагають специфікації застосування психологічного знання відносно ряду взаємодій, які опосередковують навчально-виховний процес та діяльність вчителя. Логічним є очікування суспільства про те, що базові психологічні компетенції майбутній вчитель має набутися ще на етапі первинної професіоналізації у закладі освіти, який готує педагогів. Структурно нормативна психологічна підготовка майбутніх вчителів опосередковано відображається у обсягах викладання та розподілі навчальних годин психологічних дисциплін, у їх змісті та структуризації на різних курсах підготовки, співвідношенні аудиторних годин та самостійної роботи студента з дисципліни. Метою роботи є узагальнення освітніх тенденцій у змісті навчальних планів психологічної підготовки майбутніх педагогів в системі вищої освіти. Основні результати отримано завдяки методам аналізу навчальних планів підготовки вчителів математики бакалаврського рівня різних закладів вищої освіти України в розрізі: обсягів навчальних годин дисциплін психологічного циклу та їх змістовій представленості; вивчення тенденцій у співвідношенні різних форм аудиторних занять та їх доля у загальній та практично-професійній підготовці фахівців. Аналіз десятирічних навчальних планів та програм психологічних дисциплін засвідчив розмаїття обсягів вивчення психологічних дисциплін, тенденцію до зниження її часових обсягів, скорочення кількості виділених кредитів ECTS та редуцію прикладного змістового компоненту вікової, педагогічної, соціальної психології та психологічних основ сімейного життя. Виявлено певну тенденцію зменшення квоти аудиторного вивчення психологічних дисциплін та збільшення обсягів самостійної роботи студентів. Відсутність затвердженого національного професійного стандарту для вчительської спеціальності ускладнює включення прикладних психологічних дисциплін до навчальних планів підготовки вчителів, покликаних забезпечувати формування професійних психологічних компетенцій майбутніх педагогів.

Ключові слова: психологічна підготовка майбутніх педагогів, обсяг психологічних дисциплін у навчальному плані підготовки бакалаврів, аудиторна та самостійна робота студентів з психології, компетенції, психологічні компетенції, професійні компетенції педагогів, галузевий освітній стандарт, заклад вищої освіти (ЗВО), професійний освітній стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти».

Вступ

Цілеспрямована підготовка фахівця до трудової діяльності у будь-якій з професій типу «людина-людина» беззаперечно має містити науково обґрунтовану психологічну компоненту. Професія вчителя вимагає специфікації застосування ним психологічного знання відносно ряду взаємодій, які опосередковують навчально-виховний процес та діяльність педагога в системі забезпечення середньої освіти. Логічним є очікування суспільства про те, що таке спеціалізоване знання, відповідні вміння та навички, базові психологічні компетенції майбутній педагог має набутися (або принаймні розпочати цей процес) ще на етапі первинної професіоналізації у закладах освіти, які готують педагогів. При цьому вчитель має здобути не лише базові професійні компетенції, але й бути психологічно готовим до викликів сучасної школи, бути гнучким і водночас ефективним у своїй діяльності. В системі професійної діяльності вчитель опирається суттєво на психологічні знання, які торкаються, по-

перше, психолого-педагогічних основ формування знань і вмінь та компетенцій учнів в межах окремого предмету, по-друге, управління учнівським колективом, тобто виступати організатором їхньої як спільної діяльності, так і взаємодії з вчителем; по-третє, спиратися на знання, пов'язані з виховною діяльністю з формування в учнів людських цінностей, мати певний потенціал знань для оцінки та прогнозування поведінки та здібностей учнів, вести діалог та співпрацю з батьками, здійснювати певну профілактику небажаних тенденцій поведінкових дій, тощо. В цьому контексті нагальним постає питання ефективності та комплексності такої психологічної підготовки майбутніх вчителів у закладах вищої освіти України.

У системі вищої освіти останніх років чітко окреслилася тенденція базування на компетентнісному підході (Закон України, 2014), яка проявилася у вимозі перед закладами первинної професіоналізації (в тому числі й для спеціальностей педагогічного

спрямування) забезпечити випускника необхідними професійними компетенціями. Враховуючи наукове різнобачення тлумачень понять «компетенція» та «компетентність», у нашій роботі базуватимемося на розмежуванні Зімньої І. О. (Зимняя, 2006). А саме: компетенції стосуються задач процесу підготовки, а компетентність - практичної здатності майбутнього вчителя їх застосовувати. Компетенція є фактично заданою вимогою, стандартом, нормою підготовки фахівця-педагога в освітньому закладі, тоді як компетентність частіше розглядається як сформоване утворення, як результат та надбання студента (Зимняя, 2006; Перхач, 2004). Компетентність – це оволодіння людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї і предмету діяльності (Хуторский А. В., Хуторская Л. Н., 2008).

Формування компетентностей майбутнього вчителя на різних рівнях вищої освіти ускладнюється (а іноді й неможливе) без цілеспрямованої психологічної підготовки. Психологічна професійна підготовка вчителя до його майбутньої діяльності в умовах закладу вищої освіти фактично здійснюється в двох площинах: *нормативній* (обов'язковій) та *варіативній* (самостійній, ґрунтованій на вільному виборі та активностях університету та студента). Обов'язковим компонентом освітніх програм підготовки фахівців-педагогів усіх закладів вищої освіти передбачено окрему психологічну дисципліну (принаймні одну інтегровану дисципліну «Психологія»), в рамках якої студенти мають набути відповідні психологічні конструкти, що складатимуть основу їх професійних компетенцій. Також невід'ємною складовою такої цілеспрямованої психологічної підготовки, гарантованої закладом вищої освіти, є проходження студентом циклу психолого-педагогічних практик. Водночас, в кожному ЗВО створено систему додаткових можливостей, які різною мірою забезпечують психологічну підготовку вчителя. Така варіативна система базована переважно на особистому виборі студента та є фактично додатковою психологічною підготовкою вчителя. До таких форм підготовки може бути віднесене курсове проектування, участь у спеціалізованих майстер-класах, семінарах, тренінгах, лекціях запрошених фахівців, науково-дослідна діяльність у психологічному гуртку тощо. Проте, пам'ятаючи про додаткові можливості, варто зауважити, що відповідні компетенції гарантовано мають бути сформовані (хоч і різною мірою) у всіх випускників. Тому, не заперечуючи необхідності підвищення ролі варіативної, додаткової психологічної підготовки, ЗВО має забезпечити потужне базове (нормативне) формування відповідних компетенцій в рамках обов'язкового навчання. Це є своєрідною соціальною гарантією суспільства щодо забезпечення сформованості таких компетентностей у майбутніх вчителів та їх психологічної готовності здійснювати навчально-виховний процес в умовах реформування української школи. Водночас, вивчення тенденцій психологічної підготовки вчителів у ЗВО України дозволить виявити її сильні та слабкі сторони, окреслити їх детермінанти та оптимізувати заходи з підвищення її ефективності.

Структурно нормативна психологічна підготовка майбутніх вчителів у ЗВО опосередковано відображається в обсягах викладання та розподілі навчальних годин психологічних дисциплін, в їх змісті та структуризації на різних курсах підготовки, співвідношенні аудиторних годин. З метою аналізу та порівняння структурного обсягу та змісту психологічних дисциплін, пропонуємо до опанування майбутнім вчителем, нами було вивчено навчальні плани ЗВО різних регіонів України з ліцензованими бакалаврськими спеціальностями підготовки вчителів математики. У статті презентовано результати порівняльного аналізу навчальних планів різних закладів вищої освіти України, які готують вчителів математики бакалаврського рівня впродовж останнього десятиріччя (з 2010 по 2019 роки (2010-2023 навчальні роки)) з точки зору обсягу та змісту годин, відведених навчальним планом на вивчення психологічних дисциплін. Проведено аналіз дисципліни «Психологія» в аспекті її обсягів, змісту, місця у загальному навчальному плані та професійно-практичній підготовці бакалаврів, співвідношенні аудиторних занять та самостійної роботи студентів.

Мета та завдання

Мета статті полягає у визначенні місця психологічної підготовки в змісті навчальних планів майбутніх педагогів у закладах вищої освіти України (галузі знань 01 Освіта/Педагогіка освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» спеціальності 014.04 Середня освіта (Математика)).

Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання конкретних завдань, а саме: аналіз навчальних планів різних ЗВО України в розрізі обсягів навчальних годин дисциплін психологічного циклу та їх предметній представленості; вивчення тенденцій у співвідношенні різних форм аудиторних занять та їх долі у загальній та практично-професійній підготовці фахівців.

Методи дослідження

На розв'язання поставлених завдань було спрямовано комплекс теоретичних методів дослідження: теоретичний аналіз спеціальних психолого-педагогічних джерел з досліджуваної проблематики; систематизація та узагальнення даних щодо моделей підготовки та їх регуляторів у ряді українських ЗВО; порівняння навчальних планів з підготовки фахівців галузі знань «01 Освіта/Педагогіка» освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» на прикладі однієї й тієї ж спеціальності (6.040102 Математика – 2010-2015 роки вступу; 014.04 Середня освіта (Математика) – 2016-2019 роки вступу) у п'яти підпорядкованих МОН закладах вищої освіти України.

Вибір цієї спеціальності для порівняльного аналізу був обумовлений рядом чинників. По-перше, вчителів математики готують фактично в усіх педагогічних закладах вищої освіти України, що дозволило порівнювати десятирічні дані навчальних планів їх підготовки. По-друге, ця спеціальність є ілюстративною щодо підготовки вчителів для середньої школи (підготовка педагогів для початкової школи та закладів дошкільної освіти має стати предметом окре-

ого дослідження через свою специфіку у психологічній підготовці). По-третє, вчителів математики готують також і у різних країнах Європи та світу, що в подальшому дозволить нам здійснити порівняльний аналіз специфіки такої психологічної підготовки задля пошуку додаткових можливостей сприяння академічній мобільності студентів українських ЗВО.

Основними дослідницькими матеріалами для цього дослідження виступили навчальні плани бакалаврської підготовки вчителів математики ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (м. Одеса) (ЗВО-1), Криворізького державного педагогічного університету (ЗВО-2), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ) (ЗВО-3), Житомирського державного університету імені Івана Франка (ЗВО-4), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (ЗВО-5). Для порівняльного аналізу було обрано ряд ключових параметрів представленості психологічних дисциплін у навчальних планах:

- назва дисципліни та її загальний обсяг навчальних годин;
- частка психологічної підготовки у загальному обсязі підготовки бакалавра та у структурі дисциплін практично-професійного циклу;
- частка та структурний розподіл годин аудиторної роботи та самостійної роботи студента;
- співвідношення лекційних та практично-лабораторних робіт у аудиторному навантаженні;
- змістовий компонент навчальних програм дисципліни «Психологія».

Співставлено зміст та структуру чотирирічних навчальних планів підготовки вчителів математики бакалаврського рівня у вітчизняних ЗВО, починаючи з 2010 року в хронологічному контексті, що дозволило зафіксувати зміни та окреслити тенденції у вивченні «Психології» як наукової та прикладної дисципліни. Логічним завершенням такого порівняння став синтез отриманих даних та їх екстраполяція у площину прогнозування здатності психологічних дисциплін забезпечити формування необхідних психологічних складових професійних компетенцій майбутніх педагогів.

Результати

Останнє десятиріччя ознаменувалося рядом змін у системі вищої освіти України загалом та підготовці майбутніх педагогів, зокрема. У нашій статті йдеться, переважно, про зміни навчальних планів підготовки вчителів на першому (бакалаврському) додипломному рівні. Фактично, до 2014 року кожен з таких навчальних планів та психологічна підготовка майбутніх вчителів (зміст та рекомендований обсяг, цикли підготовки) визначалися переважно інституційно пріоритетами МОН України. У 2014 році ст. 3 п.3 Закону України від 01.07.2014 №1556-VII «Про вищу освіту» було передбачено, що «формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом розвитку автономії закладів вищої освіти та академічної свободи учасників освітнього процесу» (Закон України, 2014). Це дещо

знизило «градус міністерського контролю» над навчальними планами, надаючи більше автономії ЗВО для змін у структурі та змісті навчальних планів підготовки бакалаврів педагогічних спеціальностей.

Якщо з 2010 по 2014 роки обсяг навчальних годин, відведених на підготовку бакалавра педагогічних спеціальностей міг більше варіювати (у аналізованих нами планах ЗВО від 7398 до 9224 год. на 4 роки), то починаючи з 2015 року обсяг годин для здобуття рівня бакалавра за різними предметними педагогічними спеціальностями обмежився і мав становити не більше нормативно відведеного потижневого навантаження студента (тобто, не більше 7200 годин на весь період навчання) (Закон України, 2014; Наказ №47 МОН України, 2015).

У зв'язку з приєднанням освітньої системи України до Болонського процесу, переходом вищої освіти України на кредитно-трансферну систему (Закон України, 2014), спеціальними роз'ясненнями МОН до наказу №47 від 26.01.2015 (Лист МОН України, 2015) вводяться зміни у планування підготовки фахівців та відбувається переорієнтація бази підготовки з рекомендованого МОН України галузевого стандарту бакалаврського напрямку підготовки «6.040102 Математика» на розроблені робочими групами ЗВО ОПП (освітньо-професійні програми). В цей же період змінюється і обсяг 1 кредиту (30 годин) та відбувається перехід з 850-годинного на 600-годинне навчальне навантаження викладача. Такий перехід МОН України рекомендовано було здійснити шляхом «зменшення кількості годин аудиторного навантаження орієнтовно до 1/3 від кредиту ECTS та збільшення годин на самостійну роботу до 2/3 кредиту ECTS. При цьому назви циклів підготовки, перелік навчальних дисциплін і практик, їх загальний обсяг у кредитах ECTS, як правило, не змінюється» (Лист МОН України, 2015). Проте, зменшення обсягу кредиту призвело спочатку до зменшення загального обсягу психологічних дисциплін при збереженні кількості кредитів, а в подальшому – і до різних варіантів скорочення кількості кредитів дисципліни «Психологія» (див.табл.1). Обсяг психологічних дисциплін поступово зменшувався у різних ЗВО на 2-4 кредити.

Зазвичай, психологічні дисципліни у всіх ЗВО у навчальних планах представлені на першому та/або другому курсах підготовки бакалаврів. У таблиці 1 наведено десятирічні дані щодо обсягів психологічних дисциплін у навчальних планах підготовки майбутніх вчителів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Діапазон обсягів годин психологічних дисциплін знаходиться в межах від 324 до 90 годин. Як бачимо, обсяг психологічних дисциплін до 2013 року у всіх ЗВО зростав (в середньому від 230,4 год. до 280,8 год.). У 2014 році в ЗВО-3 знизився, а з 2015 року у всіх педагогічних вишах (крім ЗВО-3) знизився, розпочавши поступову тенденцію до зменшення обсягу дисциплін психологічного циклу у підготовці майбутніх педагогів.

Показовим у відношенні тенденцій психологічної підготовки майбутніх вчителів є аналіз показників співвідношення та долі психологічної підготовки у

загальному обсязі та професійно-практичному циклі дисциплін підготовки бакалаврів. Тут зберігається аналогічна обсягам тенденція: початкове зростання, а з 2014 року – поступове падіння частки такої підго-

товки (незважаючи на стабілізацію загального часу підготовки бакалавра та зростання обсягу професійно-практичних дисциплін (див. табл.1).

Таблиця 1

**Загальний обсяг годин з психологічних дисциплін у підготовці майбутніх вчителів
(згідно навчальних планів бакалаврату ЗВО України)**

Обсяг психологічних дисциплін у ЗВО (за роком початку навчання)										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ЗВО-1										
Загальний обсяг (год.)	216	216	270	270	195	270	270	270	180	180
% у загальному обсязі	2,50	2,50	3,13	3,13	2,71	3,75	3,75	3,75	2,50	2,50
% у професійно-практичному циклі	4,79	5,06	7,89	7,98	5,75	9,68	16,36	16,36	12,00	6,82
ЗВО-2										
Загальний обсяг (год.)	288	288	324	324	324	180	180	180	180	180
% у загальному обсязі	3,33	3,33	3,75	3,75	3,75	2,50	2,50	2,51	2,51	2,51
% у професійно-практичному циклі	5,90	5,90	4,97	4,97	4,97	3,15	3,15	2,80	2,80	2,80
ЗВО-3										
Загальний обсяг (год.)	216	216	270	270	270	180	180	180	180	180
% у загальному обсязі	2,50	2,50	3,13	3,13	3,13	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50
% у професійно-практичному циклі	4,80	4,84	7,89	7,98	7,48	5,83	4,78	3,09	3,09	3,09
ЗВО-4										
Загальний обсяг (год.)	216	248	270	270	270	210	210	210	210	90
% у загальному обсязі	2,92	3,32	3,13	3,13	2,93	2,92	2,92	2,92	2,92	1,25
% у професійно-практичному циклі	4,71	6,48	7,98	7,98	7,46	6,93	4,00	4,03	4,00	2,33
ЗВО-5										

Продовження табл.1

Загальний обсяг (год.)	216	216	270	270	270	120	120	120	120	120
% у загальному обсязі	2,53	2,50	3,14	3,13	3,28	1,67	1,67	1,67	2,25	2,25
% у професійно-практичному циклі	4,80	4,84	7,89	7,98	7,46	2,94	2,27	2,27	2,99	2,99

Якщо узагальнити всі дані, отримані за обсягом годин (див. табл.2), можемо спостерігати більше варіювання обсягів психологічних дисциплін починаючи з 2014 та 2015 років, що ми пояснюємо появою у закладів вищої освіти вищої автономії у розподілі

обсягів дисциплін навчального навантаження. Здебільшого, на нашу думку, ці обсяги визначаються суб'єктивним уявленням керівництва ЗВО (навчально-методичного відділу) до необхідності майбутнім педагогічним фахівцям психологічних компетенцій.

Таблиця 2

Середні показники обсягу годин з психологічних дисциплін у підготовці майбутніх вчителів (згідно навчальних планів бакалаврату ЗВО України)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Загальний обсяг (год.)	230,4	236,8	280,8	280,8	265,8	192	192	192	174	150
% у загальному обсязі	2,76	2,83	3,26	3,25	3,16	2,67	2,67	2,67	2,54	2,20
% у професійно-практичному циклі	5	5,42	7,32	7,38	6,62	5,71	6,11	5,71	4,98	3,61

Зауважимо, що виправданим орієнтиром такого освітнього стандарту та планування підготовки фахівця-педагога міг би стати затверджений МОН України професійний стандарт «Вчитель закладу середньої освіти», який до сьогодні перебуває в процесі розробки (остання робоча комісія для створення такого проекту затверджена наказом МОН України №617 від 7.05.2019 року). Пріоритетами при розробці навчальних планів за умови наявності такого стандарту слугують визначені інтегральні, загальні та спеціальні компетенції вчителя (випускника навчального закладу), які можуть стати основою вибору прикладних психологічних дисциплін для підготовки бакалаврів-педагогів.

Прийняття компетентнісного вектору у підготовці випускників педагогічних спеціальностей бакалаврату суттєво вплинуло і на обсяги та форми аудиторного психологічного навантаження студента (див. рис.1), підняло обсяг та рівень його самостійної роботи на значиміший, та водночас, відповідальніший рівень (див. рис.2).

За десятирічний період обсяги аудиторної психологічної підготовки майбутніх вчителів у всіх закладах вищої освіти (хоч і з різною динамікою) поступово знижувалися. Найбільший спад відбувся у 2013 та 2015 роках певною мірою і у зв'язку з вищеописаними тенденціями навчального планування (Наказ №47 МОН України, 2015; Лист МОН України, 2015). Найбільший обсяг аудиторної психологічної підготовки запропоновано Криворізьким державним педагогічним університетом (від 158 до 104 год.), найменший – Черкаським національним університетом імені Богдана Хмельницького (від 130 до 48 год.).

Водночас, у двох ЗВО проявилася деструктивна тенденція до зниження аудиторного вивчення психології у 2018 та 2019 році: у ЗВО-1 – поступове зниження з 2018 року фактично на третину: на 38 год. (з 128 – 96 – до 90 год.); у ЗВО-3 в 2019 року втричі – з 90 год. до 30 год. Постає питання: чи забезпечить тенденція до скорочення обсягів психологічної підготовки майбутніх педагогів ефективне формування у них необхідних психологічних знань?

Рис.1. Динаміка змін в обсязі аудиторних годин з психології в різних ЗВО

Що торкається аналізу співвідношення аудиторної та самостійної роботи у пропонованих ЗВО психологічних дисциплінах (рис.2), то він засвідчив, що протягом десятиріччя зберігається певна збалансованість з незначним переважанням то в бік аудиторного вивчення психології (2010-2011рр., 2015-2016

рр.), то самостійної роботи (2012-2014 рр., 2017-2019 рр.). Однак ця тенденція не спостерігалася у досліджуваних ЗВО поокремо, а виявилася здебільшого у зв'язку з тяжінням окремих з них то в бік аудиторного, то самостійного вивчення.

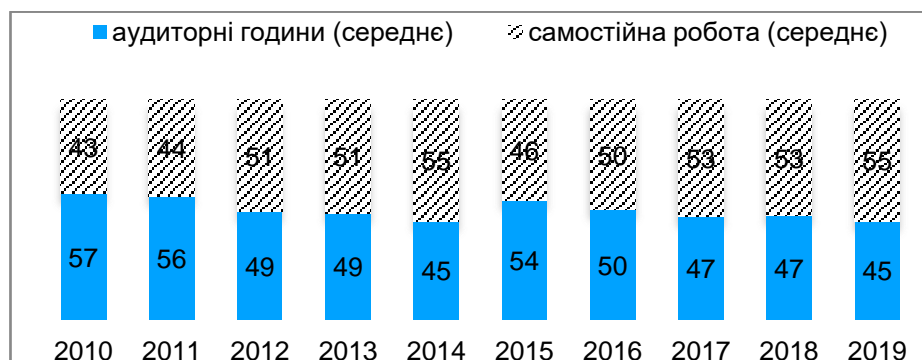

Рис.2. Динаміка співвідношення обсягів аудиторного та самостійного навантаження студента (%) з психології в ЗВО України

Показовими виявилися дані, зафіксовані в ході порівняння обсягів різних видів аудиторних занять з психологічних дисциплін (рис.3). Так, як ми бачимо, до 2015 року перевага надавалася лекційним формам

роботи у всіх українських ЗВО, а з 2015 року – спочатку зрівнялася, а потім і незначно зросла частка практичних занять з дисципліни.

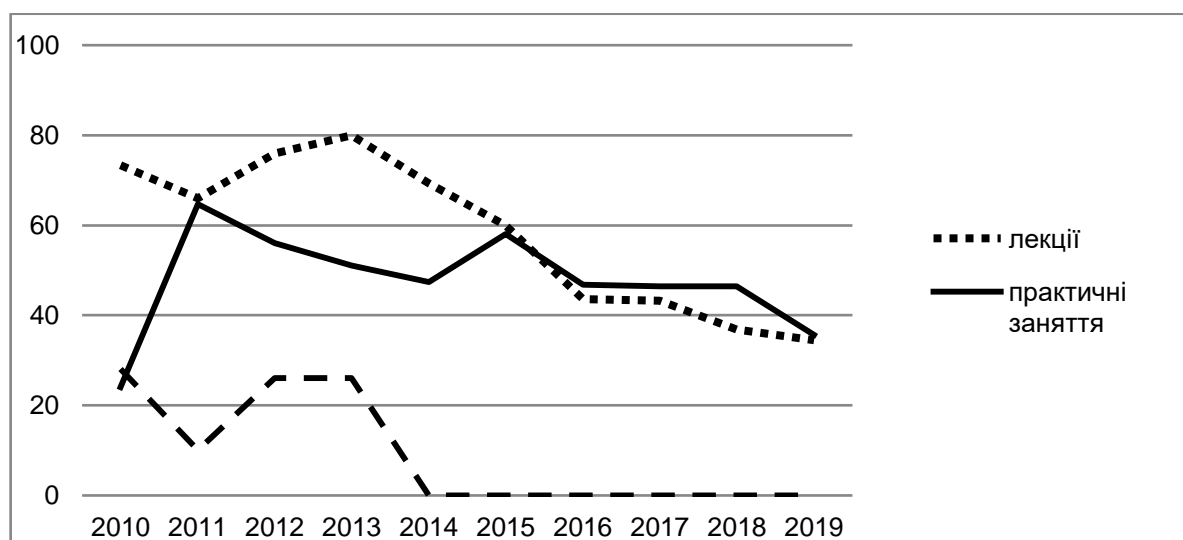

Рис. 3. Динаміка співвідношення обсягів видів аудиторного навантаження з психології (год.)

Водночас, вивчення психології в обсягах лекційної презентації за десятиріччя поступово спало, а практичні заняття – у 2011 році збільшилися в обсязі, а потім, переважно (за виключенням 2015 року), поступово зменшувалися у навчальних планах. З 2015 року вивчення психології у лабораторних формах навчання зникло з навчальних планів (на нашу думку, це пов'язано швидше не з тим, що такі форми не сприяли ефективному формуванню психологічних компетенцій студентів, а з метою ЗВО оптимізувати скорочення навантаження викладачів). Останнє не могло не вплинути негативно на опанування студентами конкретних методик дослідження особистості.

З метою виявлення пропорцій у формах аудиторного вивчення психологічних дисциплін, було проведено аналіз відсоткових обсягів представленості лекційно-практичних робіт у навчальних планах ЗВО за останні 10 років (рис.4). Як бачимо, до 2014 року (за виключенням 2011 року) лекційним формам ЗВО віддавали перевагу більше. Зміни в бік зростання долі практичних занять (поруч із зникненням лабораторних робіт) з 2014 по 2019 роки пов'язані, на нашу думку, саме з прагненням забезпечити компетентнісну підготовку фахівців професіоналів, яка пов'язана з практичним застосуванням здобутих знань (в т.ч. й психологічних).

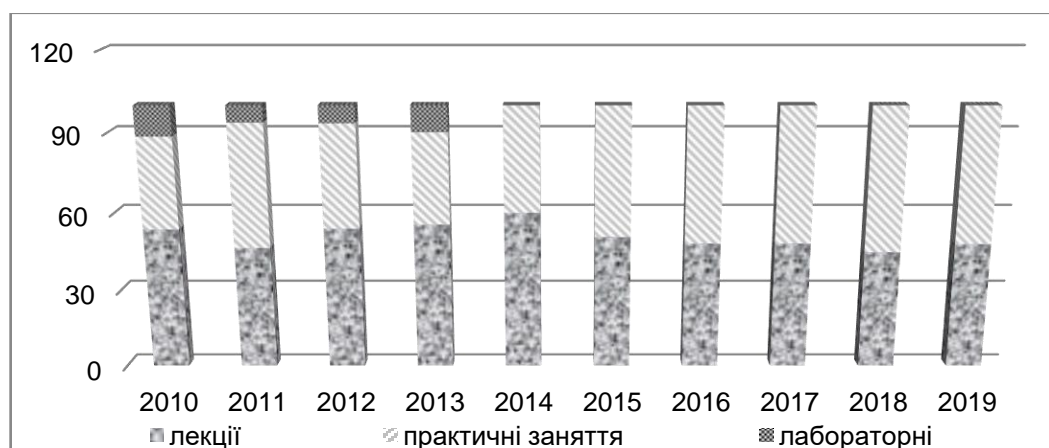

Рис. 4. Динаміка розподілу лекційно-практичних видів робіт у аудиторному навантаженні (%)

Неоднорідною виявилася і змістова структура психологічних дисциплін у різних ЗВО України, яка зазнавала трансформацій паралельно зі змінами нормативно-наказової бази МОН України.

Так, у ЗВО-1 впродовж 2010-2019 рр. дисципліна «Психологія» залишається нормативною. У 2015-2017 роках відбулися трансформації у бік збільшення обсягу годин (з 195 до 270 годин). Проте вже з 2018 року спостерігається різке зменшення годин (з 270 до 180

годин). Попри зменшення обсягу, навчальні програми передбачають вивчення загальної, вікової та педагогічної психології. У ЗВО-2 «Психологія» у аналізований період є нормативною дисципліною. У 2016-2019 роках зафіксовано зменшення обсягу дисципліни «Психологія» з 270 до 120 годин. Змістовно цей курс представлено вивченням загальної, вікової та педагогічної психології.

У ЗВО-3 до 2015 року навчальними планами бу-

ло передбачено вивчення курсу «Психологія», зміст якого, як свідчать навчальні програми цієї дисципліни, має ознаки інтеграції загальної, вікової, педагогічної, соціальної психології та етики й психології сімейного життя. У 2015 році (при вступі в дію наказу МОН України № 47 від 26.01.2015) (Наказ №47 МОН України, 2015), поруч із зменшенням обсягу навчального навантаження науково-педагогічних працівників та зменшенням обсягу одного кредиту ECTS до 30 годин, відбулися трансформації у бік редукції обсягу годин (з 270 до 210 годин), проте зміст дисципліни залишився незмінним. У 2019 році зафіксовано значне зниження обсягу дисципліни «Психологія» (з 210 до 90 годин – втричі), поруч з переведенням її у розряд дисциплін вибору університету, що обмежило психологічну підготовку майбутніх вчителів до вивчення лише основ загальної психології.

У 2010-2011 роках обсяг нормативної дисципліни «Психологія» у Слов'янському державному педагогічному університеті (ЗВО-4) сягав 216 годин. З 2012 року, після утворення шляхом реорганізації (злиття) Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов та Слов'янського державного педагогічного університету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», зафіксовано незначне збільшення обсягу нормативної дисципліни «Психологія» (з 216 до 270 годин), яка змістовно передбачала опанування майбутніми педагогами основ загальної, соціальної, вікової та педагогічної психології. У 2016-2019 роках зафіксовано зменшення обсягу годин (з 270 до 180 годин), що призвело до вилучення соціальної, вікової та педагогічної психології з навчальних планів. Таким чином, фактично вивчення психології обмежилось опануванням лише загального психологічного знання.

Щодо ЗВО-5, то з 2010 по 2019 рр. дисципліна «Психологія» там вивчалася як нормативна; до 2014 року включно її зміст включав загальну, вікову та педагогічну, соціальну психологію, а з 2015 року по 2019 рік змістовно вона засвідчила вилучення соціальної психології. З 2012 року по 2014 рік включно зафіксовано незначне збільшення обсягу годин (з 288 до 324 годин), проте, починаючи з 2015 року відбулося зменшення обсягу годин (з 324 до 180 годин - майже вдвічі). Таким чином, відбулася редукція змісту навчальної програми до вивчення загальної та вікової психології.

Обговорення

Отже, аналіз отриманих нами даних свідчить, що за останні 10 років навчальні плани підготовки майбутніх вчителів математики (рівня бакалавра) щодо опанування ними психологічних дисциплін в закладах вищої освіти України змінилися в бік:

- зменшення загального обсягу психологічних дисциплін на 35 % (в середньому з 230,4 год. (max - 280,8 год. у 2012-2013 рр.) до 150 год. та відповідного зменшення кількості кредитів підготовки (у різних ЗВО зменшення відбулося на 2-4 кредити). По окремих ЗВО max обсяг зафіксовано 324 год. (2012-2014 рр. ЗВО-5); min - 90 год. (2019 р. ЗВО-3);

- зниження долі психологічної підготовки на

20% у загальному обсязі годин підготовки майбутніх вчителів математики рівня «бакалавр» (з 2,76% до 2,2%). Протягом десятирічного періоду було зафіксовано й 15% зростання цього показника з 2010 по 2012 рр. (з 2,76% до 3,26%) та подальше поступове спадання на 32 % з 2013 по 2019 рр. (з 3,26% до 2,2%);

- на 28 % зниження долі психологічної підготовки у професійно-практичному циклі дисциплін підготовки бакалаврів - майбутніх вчителів математики (з 5% до 3,61%). Протягом десятирічного періоду зафіксовано й 32% зростання цього показника з 2010 по 2013 рр. (з 5% до 7,38%) та подальше поступове спадання на 51 % з 2014 по 2019 рр. (з 7,38% до 3,61%);

- скорочення на 21% аудиторної психологічної підготовки студента (з 57,18% до 44,89%) за рахунок зменшення на 53% обсягу лекційних годин (в середньому по всіх ЗВО: з 73 год. до 34 год.) та виключення з навчальних планів у 2014 році лабораторних форм набуття практичних психологічних умінь та навичок. Аудиторне психологічне вивчення значною мірою скоротилося й за рахунок зменшення з 2011 року на 45% обсягу практичних занять (в середньому по всіх ЗВО: з 65 год. до 36 год.);

- зростання на 22% обсягу самостійної роботи студента з вивчення психологічних дисциплін (з 42,82% до 55,11%);

- загальноукраїнської тенденції останніх п'яти років до незначного відсоткового урівноваження обсягу годин практичної психологічної роботи студентів до лекційних форм в рамках аудиторної підготовки студентів (приблизно 50/50%);

- редукція змісту навчальних програм дисципліни «Психологія» за рахунок виключення з них прикладних психологічних модулів вікової, педагогічної, соціальної психології та етики й психології сімейного життя. У навчальних програмах з психології досліджуваних ЗВО України опанування психології зводиться до гарантованого загальнопсихологічного знання, а блоки тем з вікової, педагогічної та соціальної психології або виключені, або значно скорочені.

Порівняльний аналіз свідчить про те, що окреслилася чітка тенденція до зменшення обсягів психологічної підготовки майбутніх педагогів на етапі професіоналізації у ЗВО на рівні «бакалавра». Хоча така трансформація підготовки майбутніх вчителів й може частково пояснюватися змінами, пов'язаними з реалізацією кредитно-трансферної системи в ЗВО України, водночас вона є практично невиправданою з точки зору формування у майбутніх фахівців важливих психологічних компетенцій. Водночас відкритим залишається питання порівняння зменшення годин з психології з іншими дисциплінами навчального плану.

Можна припустити, що формування робочими групами університетів переліку дисциплін навчальних планів підготовки майбутніх педагогів здійснюється, на нашу думку, певною мірою інтуїтивно-суб'єктивно, виходячи з оцінки міри забезпечення дисциплінами формування компетенцій, передбачених у розробленій ними ж освітньо-професійній про-

грамі. За таких умов може мати місце суб'єктивне ставлення розробників та керівництва ЗВО щодо важливості та необхідності включення до такого професійно-практичного нормативного переліку дисциплін психологічного циклу. Зменшення обсягів психологічних дисциплін у навчальних планах підготовки вчителів рівня бакалавра, на нашу думку, обумовлене ще й суб'єктивним чинником «вторинних вигод» розробників навчальних планів: перерозподіл навантаження між викладачами різних кафедр в бік збільшення дисциплін випускових кафедр, які власне й здійснюють це планування, на рівні ЗВО – економія коштів за рахунок зниження аудиторного навантаження дисциплін ближче до нижньої межі – 30%.

В умовах сьогодення, напередодні формування нового покоління освітніх стандартів (в тому числі й для спеціальності «014.Середня освіта» - професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»), важливо піднімати питання вдосконалення концепції психологічної підготовки педагогічних працівників. Така підготовка має стати своєрідним збалансованим синтезом теоретичної та практико-орієнтованої концепції вищої педагогічної освіти.

Зниження обсягів психологічних дисциплін, на нашу думку, не сприяє формуванню необхідних професійних компетенцій майбутніх педагогів. Проте позитивною в цьому контексті вважаємо тенденцію підняття частки практичних занять у аудиторній психологічній підготовці студентів. Оптимізувати цей процес може і включення цілеспрямованих педагогічних технологій та дослідницьких психологічних проєктів в практику підготовки майбутніх вчителів.

Висновки

Представлені результати дослідження дають змогу зробити такі загальні висновки.

По-перше, описано розмаїття обсягів вивчення психологічних дисциплін у різних закладах вищої освіти у зв'язку з переходом у розробці навчальних планів підготовки педагогічних фахівців від визначених МОН України галузевих стандартів (з рекомендованим обсягом та назвами дисциплін) до розробки ЗВО освітньо-професійних програм. Навчальні програми цих дисциплін у ЗВО також різняться змістовим компонентом: значно редукований прикладний компонент вікової, педагогічної, соціальної психології та ЕПСЖ.

По-друге, показано, що загальний вектор змін у площину формування компетентностей виявився опо-

середкованим загальною тенденцією до зниження обсягу їх вивчення в останні роки (на 2-4 кредитів) при збереженні загального обсягу годин, що заплановані на підготовку майбутнього педагога бакалаврського рівня. Останнє може ускладнити переведення студента до іншого українського ЗВО, перерахування йому дисциплін під час поновлення, вихід з академвідпустки.

По-третє, розкрито зменшення співвідношення обсягу викладання психологічних дисциплін як до загального обсягу годин підготовки бакалавра (від 2,76% до 2,2%), так і до обсягу викладання дисциплін професійної та практичної підготовки (від 5% до 3,61%). Подекуди має місце переведення психологічної підготовки майбутніх вчителів у розряд дисциплін «вибору університету».

По-четверте, встановлено, що зниження за останні п'ять років квоти аудиторного навантаження з 54,43% до 44,89%, порівняно з самостійною роботою, супроводжувалося не лише скороченням обсягу вивчення психологічних дисциплін, але й значною редукацією прикладної психологічної підготовки майбутніх вчителів в області вікової, педагогічної та соціальної психології.

По-п'яте, виявлено відсутність в деяких ЗВО або цілковите зникнення (2014 рік) з аудиторних годин лабораторних робіт, що ускладнило індивідуальну інтеграцію психологічного знання і його перехід на рівень умінь та навичок, тобто фактичне зниження можливостей формування психологічних компетентностей майбутніх педагогів.

Зволікання створення МОН України стандарту вищої освіти для спеціальності «014.Середня освіта» (за предметними спеціальностями) - професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» - з регламентованим переліком професійних компетенцій педагога (зокрема, й психологічних) вплине, на нашу думку, на місце психологічних дисциплін під час створення навчальних планів підготовки педагогів та формування у них відповідних компетенцій.

Перспективою подальших досліджень може стати аргументоване емпіричне дослідження змісту, структури та забезпечення формування необхідних вчителю психологічних компетенцій у відповідь на практичні виклики сучасної української школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 01.07.2014 №1556-VII "Про вищу освіту" (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата современного образования. *Интернет-журнал «Эйдос»*. 2006. 5 мая. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.
3. Наказ №47 МОН України від 26.01.2015 «Про особливості формування навчальних планів на 2015/2016 навчальний рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0132-15/print>

4. Перхач Л. П. Психологічна підготовка майбутнього вчителя у контексті компетентнісного підходу. URL: http://brodypk.at.ua/navchmet/poch/dop/psikhologichna_pidgotovka_majbutnogo_vchitelja_u_k.pdf

5. Хугорской А. В., Хугорская Л. Н. Компетентность как дидактическое понятие: содержание, структура и модели конструирования // Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентностного подхода: межвузовский сб. науч. тр. / Под ред. А. А. Орлова. Тула: Изд-

во Тул. гос. пед. ун-та им. Л. Н. Толстого, 2008. Вып. 1. С. 117-137.

6. Щодо особливостей організації освітнього процесу та формування навчальних планів у 2015/2016 навчальному році / Лист МОН України від 13.03.2015. - №1/9-126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-126729-15>

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [The Law of Ukraine «On the higher education»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].

2. Zimniaia, I. A. (2006). Kliuchevye kompetensii - novaia paradigma rezultata sovremennogo obrazovaniia [Key competencies as a new paradigm of the result of a modern education]. *Internet zhurnal «Eidos» - Internet magazine «Eidos»*. Retrieved from <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm> [in Russian].

3. Nakaz №47 MON Ukrainy vid 26.01.2015 «Pro osoblyvosti formuvannia navchalnykh planiv na 2015/2016 navchalnyi rik» [Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 01/26/2015 «On the peculiarities of the formation of curriculum for 2015/2016 academic year». (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved

from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0132-15/print> [in Ukrainian].

4. Perkhach, L. P. Psykholohichna pidgotovka maibutnoho vchytelia u konteksti kompetentnysnoho pidkhodu [Psychological training of the future teacher in the context of competency approach]. Retrieved from http://brodypk.at.ua/navchet/met/poch/dop/psikhologichna_pidgotovka_majbutnogo_vchitelja_u_k.pdf [in Ukrainian].

5. Khutorskoi, A. V. & Khutorskaia, L. N. (2008). Kompetentnost kak didakticheskoe poniatie: sodержanie, struktura i modeli konstruirovaniia [Competence as a didactic concept: content, structure and design models]. *Proektirovanie i organizatsiia samostoiatelnoi raboty studentov v kontekste kompetentnostnogo podkhoda - Design and organization of students' independent work in the context of the competency-based approach, 1*, 117-137 [in Russian].

6. Lyst MON Ukrainy vid 13.03.2015 №1/9-126 «Shchodo osoblyvosti orhanizatsii osvitnoho protsesu ta formuvannia navchalnykh planiv u 2015/2016 navchalnomu rotsi» [Letter of Ministry of Education and Science of Ukraine of 13.03.2015 №1/9-126 «On the peculiarities of the organization of the educational process and the formation of curricula in the 2015/2016 academic year»]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-126729-15> [in Ukrainian].

Ganna Slobodianiuk,

PhD student,

*Department of Theory and Methods of Practical Psychology,
The State institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky",*

26, Staroportofrankivska St., Odesa, Ukraine

FORMAL AND ORGANIZATIONAL TRENDS IN PSYCHOLOGICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

The vector of competence approach in professional formation of specialists poses to the higher education of Ukraine the question of the quality of future teachers' preparation, the examination of which should become the professional competencies of the graduate student. The psychological competencies of the teacher require specification of the application of psychological knowledge in relation to a number of interactions that mediate the educational process and activity of a teacher. It is logical for the society to expect that the basic psychological competences of the future teacher should be acquired at the stage of primary professionalization in the educational institution which prepares teachers. Structurally normative psychological training of future teachers is indirectly reflected in the scope of teaching and distribution of teaching hours of psychological disciplines, in their content and structuring in different training courses, the ratio of classroom hours and independent work of the student in the discipline. The purpose of the work is to summarize the educational tendencies in the content of the curricula of psychological training of future teachers in the higher education system. The main results were obtained through the methods of analysis of curricula for the preparation of mathematics teachers of bachelor level in different higher education institutions of Ukraine in the context of: the volume of academic hours of disciplines of psychological cycle and their content representation; studying trends in the ratio of different forms of classroom training and their share in the general and practical training of specialists. The analysis of ten-year curricula and programs of psychological disciplines showed a variety of volumes of study of psychological disciplines, a tendency to decrease its academic hours, a reduction in the number of ECTS credits and reduction of the applied content component of developmental, pedagogical, social psychology and psychological foundations of family life. There is a certain tendency to decrease the quota of classroom study of psychological disciplines and increase the volume of students' independent work. The lack of approved national professional standard for the teaching profession

makes it difficult to include applied psychological disciplines in teacher training plans designed to ensure the formation of professional psychological competencies of future educators.

Keywords: psychological training of future teachers, volume of psychological disciplines in the curriculum of bachelor's training, classroom and independent work of students in psychology, competences, psychological competences, professional competences of teachers, educational standard, institution of higher education (Higher education institution).

Подано до редакції 07.10.2019

УДК 618.3-06:616.151.511

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2019-3-5>

Валерій Лінніков,

доктор медичних наук, професор,
кафедри біології та охорони здоров'я,

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна,

Консультант Німецького лікувально-діагностичного центру Св. Павла,
вул. Новосельського, 68/2

valeriylinnicov@gmail.com

Святослав Лінніков,

асистент кафедри біології та охорони здоров'я,

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ТРОМБОФІЛІЯ ЯК КЛЮЧОВА ЛАНКА ПАТОГЕНЕЗУ УСКЛАДНЕНЬ В АКУШЕРСТВІ ТА ГІНЕКОЛОГІЇ

Проведено аналіз гемостазіологічних досліджень на приховану набуту та генетичні форми тромбофілії у жінок з обтяженим анамнезом синдрому втрати плода (СВП). Достовірно встановлено ($p < 0,05$), що набута тромбофілія, обумовлена наявністю антифосфоліпідного синдрому (АФС) у пацієнток з СВП становить - 28,6% випадках. Генетична мутація *FVLeiden* частіше мала місце у пацієнток з пізніми викиднями (14,3%), мутація гена протромбіна *G20210A* зустрічалася достовірно рідше у всіх групах репродуктивних втрат - 4,8%. Найбільш розповсюдженою виявлялась мутація *MTHFR C677T* - (45,2%). Фактором потенціючого впливу АФА має генетична тромбофілія: АФС та *MTHFR C677T* при СВП у 17,4%, АФС та *FV Leiden* при СВП у 9,6% випадках. Патогенетично обумовлена профілактика тромбоемболізму при цих акушерських ускладненнях НМГ – клексаном, розпочата з фертильного циклу та на етапі інвазії трофобласта, в абсолютній більшості випадків (92 – 96%) значно покращувало наслідки вагітності.

Ключові слова: антифосфоліпідний синдром, набута та генетичні тромбофілії, синдром втрати плода, низькомолекулярний гепарин.

Вступ

Відкриття наприкінці минулого століття (1987 р.) антифосфоліпідного синдрому (АФС) і цілої низки раніше невідомих, але найбільш розповсюджених форм генетичних дефектів системи гемостазу, які сприяють виникненню багатьох тромботичних ускладнень, як-от: мутація фактора V Leiden, мутація метилентетрагідрофолатредуктази (*MTHFR C677T*), мутація протромбіну *G20210A*, поліморфізм гена активатора плазміногену (*PAI-1 4G/5G*), поліморфізм тромбоцитарних рецепторів як основних причин набуті та генетичної тромбофілії, дозволило з принципово нових позицій оцінити патогенез різноманітних ускладнень, як загальноклінічний так і в акушерсько-гінекологічній практиці (мал. 1).

Дослідження, присвячені ролі тромбофілії, зокрема, АФС, мутації фактора V Leiden, протромбіну *G20210A* та *MTHFR C677T*, проведені нами в останні роки, показали вкрай високу частоту їх не тільки у пацієнтів із різними тромбоемболічними ускладненнями, але й типово акушерськими ускладненнями, такими як звичні викидні, тяжкі прееклампсії, передчасне відшарування нормально розташованої плаценти (ПВНРП), синдром затримки внутрішньоутробного розвитку плода (ЗВУРП), антенатальна загибель плода (АЗП) та ін. За узагальненими даними світової літератури серед причин звичного невиношування близько 7 % припадає на хромосомні аномалії, майже 10 % – на анатомічні та приблизно 15 % – на гормональні порушення (прогестерон, естрагени, діабет або захворюю-